

Rijad Šestan
Behram-begova medresa

ULOGA ORIJENTALNOG INSTITUTA U SARAJEVU U AFIRMIRANJU MUSLIMANSKE RELIGIOZNE KULTURE U BOSNI I HERCEGOVINI

DOI: 10.58584/2490-3752.2020.6.5.69

Sažetak

U radu *Uloga Orijentalnog instituta u Sarajevu u afirmiranju muslimanske religiozne kulture u Bosni i Hercegovini* predstavljen je kratko nastanak orijentalizma, počeci bosanskohercegovačkog orijentalizma i njegova uloga u našem društvu. U radu se ističe posebnost bosanskohercegovačke orijentalistike u odnosu na druge institucije identične ili slične orijentacije u našem susjedstvu ili svijetu. Istaknute su značajne ličnosti koje su radile u Orijentalnom institutu i kroz svoj akademski angažman naučno obrađivale i promovisale rezultate svog istraživanja o bogatoj religijskoj i kulturno-historijskoj baštini Bosne i Hercegovine. Izdanja Orijentalnog instituta su posebno značajna jer su u njima smireni istraživački radovi vrijednih radnika Instituta, koji su veoma pozitivno predstavljali muslimansku religioznu kulturu u Bosni i Hercegovini. Biblioteka i njena raskošnost prije 17. maja 1992. godine, kada je Institut granatiran i biblioteka uništena, a o njenom sadržaju sada znamo samo preko kataloga, svjedočila je o bogatom i raznovrsnom kulturnom naslijeđu koje je u ovom radu samo djelimično spomenuto. U poglavlju koje govori o biblioteci spomenuto je samo nekoliko grupa manuskriptata koji govore u prilog naslova rada.

Ključne riječi: *orijentalizam, Orijentalni institut, religijska kultura, manuskripti, biblioteka.*

UVOD

Osnivanje visokoškolskih, odgojnih i istraživačkih institucija u okrilju jednog naroda ukazuje na njegovu duhovnu, kulturnu i intelektualnu zrelost. Bosna i Hercegovina je prošla veoma dug, težak i trnovit put do postizanja svoje nezavisnosti i mogućnosti da osniva svoje vlastite institucije i ustanove koje će čuvati njeno kulturno-historijsko naslijeđe i prezentirati ga javnosti. Pamćenje naroda, čuvanje pamćenja u vidu kulturno-historijskog naslijeđa i kulturne baštine i njegovo naučno obrađivanje kako bi se javnosti prezentiralo u odgovarajućem obliku spada u red najvažnijih zadataka naučnih ustanova. Poseban zadatak ovih ustanova je da tu građu stave na raspolaganje budućim istraživačima i mladim naraštajima domovine kako bi i oni ljubomorno bdjeli, čuvali i svojim nasljednicima ostavljali u amanet bogato kulturno naslijeđe svoga naroda. Pošto je Bosna i Hercegovina u jednom razdoblju svoje prošlosti bila u sastavu Osmanske Imperije, tako su i Bošnjaci dali nezanemarljiv doprinos razvoju islamske civilizacijske riznice. Bošnjaci su pisali na turskom, arapskom i perzijskom jeziku i to rukopisno blago je pohranjeno u rukopisnim zbirka i bibliotekama diljem svijeta. Pisali su skoro iz svih znanstvenih oblasti poput matematike, astronomije, historije, geografije, islamske filozofije, prava, logike, poezije, proze... „Na temelju tih rukopisnih djela moguće je rekonstruirati intelektualnu i kulturnu historiju Bošnjaka unutar orijentalno-islamskog civilizacijskog parnasa, te dati odgovore na brojne različite dileme i pitanja iz tog dijela historije.“ (Babović & Mašić, 2016, str. 59) Ne tako davne 1950. godine osnovan je Orijentalni institut u Sarajevu, iako se korijeni njegovog nastajanja, kako ćemo vidjeti u ovom radu, mogu nazrijeti još u 19. stoljeću. Orijentalni institut u Sarajevu predstavlja jednu od najstarijih naučnih ustanova u Bosni i Hercegovini i „razvijao se zajedno sa Zemaljskim muzejom od 1888. godine, u kome su egzistirali Vilajetski arhiv, Rukopisna zbirka, a potom i Balkanološki institut, koji je 1950. godine prerastao u samostalnu naučnu ustanovu Orijentalni institut“. (Husić, 2015)

Orijentalni institut u Sarajevu ima nezamjenjivu ulogu u Bosni i Hercegovini, jer pored izučavanja svih drugih tekstova i oblasti, on izučava i vjerske rukopise i djela i na takav način direktno utiče na promociju religijske svijesti i kulture u Bosni i Hercegovini. Pored izučavanja vjerskih rukopisa i drugih vjerskih sadržaja, Institut je izdao i jedan prijevod Kur'ana na bosanski jezik. Cilj ovog rada

jeste da pokaže ulogu Orijentalnog instituta u promociji muslimanske religiozne kulture u Bosni i Hercegovini. U radu ćemo ukratko spomenuti nastanak bosanskog orijentalizma, naučnih uposlenika Instituta, publikacije Instituta i biblioteku. Naravno, brojne su aktivnosti instituta i djela koja je objavio pa ćemo se u ovom radu ograničiti samo na neke, jer nabranje i obrada svih objavljenih djela prevazilazi obim ovog rada.

1. Osnivanje Orijentalnog instituta u Sarajevu i njegovi pravci djelovanja

Kada je Institut osnovan 1950. godine, u *Glasniku VIS-a* izašao je kraći članak u kojem se spominju *pravci* (Hadžibegić, 1950 : 38) djelovanja ove ustanove:

- a) *Izučavanje istorije naših naroda u periodu turske vladavine,*
- b) *Proučavanje književnosti na orijentalnim jezicima,*
- c) *Proučavanje uticaja orijentalne umjetnosti i arhitekture u našim krajevima.*

Ministar prosvjete Dušanka Kovačević je, na sjednici Narodne skupštine NR BiH, krajem mjeseca januara 1950. godine, rekla kako će se iz Zemaljskog muzeja u Sarajevu izdvojiti Turski arhiv i osnovati Orijentalni institut kao zasebna institucija, koja će imati zadatak da sakuplja i obrađuje dokumenta iz turskog perioda. (Hadžibegić, 1950 : 3)

Ovdje se vide i sami začeci izučavanja alhamijado književnosti jer, kako reče autor: „Mi imamo lijep broj naših ljudi koji su se istakli na polju orijentalne književnosti, ali čiji nam rad i djela nisu dovoljno poznati... Dužnost će biti Orijentalnog instituta da prikuplja njihova djela, da prikaže njihov književni i naučni rad i da iznese uticaje pod kojima se on razvijao.“ (Hadžibegić, 1950 : 39)

Prema autoru teksta (Hadžibegić, 1950 : 39), Orijentalni institut će biti u stanju vršiti svoju zadaću ukoliko bude sarađivao s drugim naučnim ustanovama u zemlji i inostranstvu, a također će pružati stručnu pomoć našim naučnim ustanovama. Da bi se osigurao stručni kadar koji će raditi na Institutu i da bi se kompetentno odgovorilo na postavljene ciljeve i zadatke osnovat će se, „u centru naše Republike“, klasična gimnazija s odjeljenjima orijentalnog smjera, u kojima će se učiti orijentalni jezici. (Hadžibegić, 1950 : 40) Odgovorno rukovodstvo Republike otišlo je i korak dalje pa je,

uporedo s osnivanjem Filozofskog fakulteta, uspostavilo i katedru za orijentalne jezike.

„Orijentalni institut u Sarajevu je javna naučnoistraživačka ustanova osnovana 1950. godine sa zadatkom da prikuplja, obrađuje i publikuje rukopisnu i arhivsku građu na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, proučava ove jezike i njihove književnosti s posebnim osvrtom na stvaralaštvo Bošnjaka na ovim jezicima, te proučava historiju, kulturnu historiju i orijentalnu umjetnost u Bosni u doba osmanske uprave.“ (Univerzitet u Sarajevu, Orijentalni institut, 2019) ... Ovo su zadaci i ciljevi Orijentalnog instituta u Sarajevu (navedeni 2019. godine), pronađeni na zvaničnoj web-stranici Orijentalnog instituta. Kako se da primijetiti, zadaci Instituta su proširivani u skladu s potrebama društva i kadrovskim potencijalima.

2. Nastanak orijentalizma i njegova uloga u razumijevanju islama

Orijentalizam je jedan od načina kojim su se Zapadnjaci nastojali suprotstaviti islamskoj kulturi i civilizaciji.¹ Zapadnjaci su shvatili da će efikasnija borba biti ukoliko se upoznaju s učenjem i tradicijom islama, te na takav način pronađu slabosti. Iznimno su na tom planu bila angažirana sveštena lica. Učili su arapski jezik i studirali islamske studije, ne da bi se informisali o islamu na pravi način već da bi ga iskrivili u očima onih kojima ga predstavljaju i na taj način obezvrijedili njegovo učenje.² Dio projekta iznalaženja kontradiktornosti u kur'anskom učenju bio je prvi prijevod Kur'ana na latinski jezik.³ U trinaestom stoljeću pojavljuje se svećenik Rejmond Lull koji je smatrao da će kršćanski misionari, ako se naoružaju poznavanjem

1 Mustafa Es-Sibai, *Orijentalizam i orijentalisti*, Udruženje građana "Selam", Zenica, 2003, str. 5.

2 Kao primjer omalovažavanja napora islamskih učenjaka može se navesti i reakcija prištinskog orijentaliste Hasana Kalešija, koji je, povodom novog izdanja prijevoda Kur'ana prevodilaca Čauševića i Pandže 1969/1970.g. rekao da je to toliko loš prijevod da ga nije trebalo ni objavljivati. Vidi: *Prilozi za povijest islamskog mišljenja u BiH*, str. 358. Važno je istaći da se ovdje posebno ističe sintagma s pozicija imperijalnog orijentalizma.

3 Prvi prijevod Kur'ana na latinski jezik urađen je 1143. Prijevod je sačinio Robert Kettonski.

arapskog jezika i muslimanskih svetih spisa, argumentima privoljeti muslimane da pređu na kršćanstvo. (Es-Sibai, 2003 : 7)

U narednim stoljećima misija je proširena i na studije orijentalnih jezika i islamskih nauka. (Es-Sibai, 2003 : 8) Viši interesi su identificirani (kada čitamo u nekim knjigama i člancima) u opravdanjima zašto je Zapad morao da kolonizira islamske zemlje. Odgovor je bio već spreman, samo je trebalo objaviti da se kolonizacija realizira zbog zaostalosti islamskih zemalja u svakom pogledu. Sada je Zapad donosilac kulture, napretka, civilizacije i muslimani se tome ne bi trebali opirati. Ako ovako promišljamo o višim ciljevima orijentalizma na Zapadu, doći ćemo do zaključka da njegova uloga više nije samo upoznavanje s islamom, muslimanima i njihovom kulturom, te nalaženje manjkavosti u poslanstvu, objavi, hadisu, već se otišlo i dalje. Orientalizam je *služio* kralju i domovini u postizanju *plemenitih* ciljeva. Cilj orijentalizma bio je istaknuti prosvjetiteljsku ulogu kolonijalističkih sila i njihovu kulturnu misiju na okupiranim muslimanskim teritorijama.

3. Bosanski orijentalizam

Uloga sarajevskog Orientalnog instituta u potpunosti je suprotna spomenutoj ulozi zapadnih orijentalista. Orientalni institut u Sarajevu vrši ulogu promocije kulturne baštine islama na ovim prostorima i njenog ljubomornog čuvanja od zaborava. S tim u vezi, navest ćemo stavove i mišljenja naših bosanskohercegovačkih intelektualaca i naučnih radnika.

Govoreći o islamskom mišljenju u Bosni i Hercegovini tokom dvadesetog stoljeća, prof. dr. Enes Karić bosanski orijentalizam svrstava u one domete muslimanskih intelektualaca koji su dali značajan doprinos islamskom mišljenju u Bosni i Hercegovini. (Karić, 2004 : 14) Čak i jedno manje poglavlje u istoj knjizi nazvao je *Islamologija bosanske orijentalistike*. (Karić, 2004 : 85) Brojna djela koja je izdao Orientalni institut, kao što ćemo vidjeti na narednim stranicama ovog rada, sukusiraju, objašnjavaju, predstavljaju i šire spoznaju o vjerskom, kulturnom, političkom i historijskom bogatstvu Bosne i Hercegovine. Ljudi koji su bili i koji su danas angažirani na Orientalnom institutu u Sarajevu, „često nisu bili orijentalisti u zapadnom smislu riječi“. (Karić, 2004 :14)

„Nedim Filipović, Besim Korkut, Hazim Šabanović, Adem Handžić, Salih H. Alić, Džemal Čehajić, Ismet Kasumović i mnogi drugi profesori koji su bili uposlenici i saradnici Orijentalnog instituta promišljali su svoju vjeru islam kao muslimani iznutra, a ne kroz metodologiju orijentalizma, napose ne onog orijentalizma kojeg u svojim djelima razobličava Edward W. Said.“ (Karić, 2004 :14) Među alimima porijeklom iz Bosne i Hercegovine bilo je i onih koji su dali doprinos razumijevanju orijentalizma i njegove uloge. Dr. Ahmed Smajlović je odbranio doktorsku disertaciju na temu *Filozofija orijentalistike i njen utjecaj na savremenu arapsku književnost* na Fakultetu za arapsku filologiju Univerziteta Al-Azhar 1974. godine. (Es-Sibai, 2003 : 9) Disertacija, između ostalog, govori i o zaslugama orijentalista na planu proučavanja islama, ali i upozorava na neznanstveno bavljenje islamom u kome je tendenciozno i neobjektivno pisano o islamu i muslimanima. Disertacija je prevedena na bosanski jezik 2012. godine. (http://fin.unsa.ba/wp-content/uploads/2019/02/merhumi_fin.pdf, 2019)

4. Uposlenici Orijentalnog instituta u afirmaciji i zaštiti muslimanske religiozne kulture u Bosni i Hercegovini

Među prvim bošnjačkim orijentalistima spominju se Safvet-beg Bašagić, Šukrija Alagić i Fehim Bajrektarević. Iako nisu bili uposlenici Orijentalnog instituta u Sarajevu, smatrali smo da je važno da spomenemo ovaj detalj koji spominje dr. Enes Karić. (2004 :14) Iako u svom naučnom radu određen kao orijentalista, i to bošnjački, Safvet-beg Bašagić pisao je o Bosni koja je živjela „univerzalne obrasce islama u književnosti, historiji, pravu, poeziji, teologiji, filozofiji, kaligrafiji...“ (Karić, 2004:86) Prema mišljenju prof. Karića, Bašagić je htio osnovati *Društvo za poznavanje Istoka* i s tom idejom je bio i prethodnica osnivanja Orijentalnog instituta u Sarajevu. (Karić, 2004:86) Bašagić je dao doprinos u pozitivnom prikazivanju Bosne, islama i muslimana, ne samo u domovini već i u inostranstvu. U Beču je odbranio 1910. svoju izvanrednu doktorsku disertaciju. Vidimo dakle da je sami početak i polazišna osnova orijentalizma u Bosni i Hercegovini bila pozitivna kako prema islamu i muslimanima tako i prema njihovim

kulturološkim manifestacijama. Hazim Šabanović⁴ je tokom svog bogatog radnog vijeka predstavio brojna djela Bošnjaka koji su pisali na orijentalnim jezicima iz raznih naučnih oblasti književnosti, prava, etike i dr. Dobro je poznao perzijski, arapski i turski jezik. Hazim Šabanović je završio Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu, VIŠT i doktorirao je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Radio je na Šerijatskom sudu u Sarajevu, a najduže na Orijentalnom institutu u Sarajevu. (Karić, 2004:95) Napisao je djelo *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973. Ovim djelom bibliografskog karaktera sačuvao je od zaborava i javnosti prezentirao bogato književno stvaralaštvo muslimana Bosne i Hercegovine. Kako se u uvodu same knjige kaže, autor je imao namjeru da popiše sve radove muslimana Jugoslavije, ali je odustao od toga i odlučio da završi djelo *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*. (Šabanović, 1973:7) Pisana djela Hazima Šabanovića i njegov rad na istraživanju i prezentiranju povijesti Bosne i Hercegovine iz vremena Osmanske Carevine svjedoči o njegovoj značajnoj ulozi u afirmaciji religiozne kulture u Bosni i Hercegovini. Njegovo djelo svjedoči da su ovdje živjeli Bošnjaci muslimani, umni, kulturni i obrazovani ljudi koji su pisali na turskom, arapskom i perzijskom jeziku. Neće se moći negirati činjenica da su ovdje živjeli Bošnjaci muslimani, jer je njihovo kulturno-historijsko blago zabilježeno i sačuvano.

Poznati alim koji je živio i radio u Sarajevu, te ostavio veliki rezultat iza sebe je i Ešref Kovačević. Rođen je 1924. godine u Glamoču. Godine 1944. upisuje se na VIŠT, ali ga ne završava, jer je ova obrazovna ustanova ukinuta 1945. godine. Radio je u nekoliko firmi da bi 1951. godine nastavio školovanje na Odsjeku orijentalnih jezika na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Studije je okončao 1958. godine, a na Filozofskom fakultetu u Beogradu odbranio je magistarski rad na temu *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj republici po odredbama Karlovačkog mira*.⁵ Za Ešrefa Kovačevića, kao uposlenika Orijentalnog instituta, važno je istaći da je i on završio Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu 1944. godine. Velika ljubav prema kaligrafiji najviše je primjetna u njegovom kaligrafskom

4 Rođen je u Visokom 1917, a preselio na ahiret 1971. u Istanbulu, Turska.

5 Enes Karić, *Prilozi za povijest islamskog mišljenja u Bosni i Hercegovini I*, Sarajevo, 2004, str. 97 (fusnota br. 131).

prepisu Kur'ana, koji je izdao Merhamet 1998. godine u Sarajevu. Preveo je na bosanski jezik djelo *Sabit Užičanin i njegova Mi'radžija*, koje je izdao El-Kalem 1990. u Sarajevu. Miradžija govori o putovanju Poslanika, a.s., u više nebeske sfere i na takav poetičan način prikazuje ljepote ne samo putovanja već i islama koji se ostvario u raznim društvenim i kulturnim segmentima. U ovom slučaju, kao i u drugim njegovim objavljenim radovima, možemo govoriti o afirmativnom djelovanju Ešrefa Kovačevića u promociji religiozne kulture u Bosni i Hercegovini. (Husić, 2015 : 6) Ešref Kovačević je radio i s omladinom, podučavajući ih vjeri islamu i kur'anskom pismu. Ukopan je u haremu Sarač-Ismailove džamije u Sarajevu, na Mejtašu. Bio je radnik i uposlenik Orijentalnog instituta u Sarajevu koji se predano bavio podučavanjem vjere.

Kada govorimo o urbanizmu i aritekturi, nezabilazan je naučni rad Alije Bejtića. Rođen je u Kukavici kod Rogatice 1920. godine, a umro u Sarajevu 1981. godine. (Husić, 2015 : 65) Njegovu pažnju posebno je privlačila historija materijalne i duhovne kulture Bosne i Hercegovine, s posebnim osvrtom na gradove i građevine koje je obilježio islam. Napisao je djelo *Ideja lijepog u izvorima islama*, koje spada u red antologijskih djela o islamskoj estetici. (Karić : 2004) S obzirom na to da je islam vjera ljepote i da čovjeka nadahnjuje takvim idejama o kojima on dalje razmišlja i razvija ih u raznovrsnim segmentima društvene stvarnosti, logično je da se ta ljepota prelila i na polje arhitekture i gradnje. Mnoge građevine su uništene, neke su u lošem stanju a o nekima znamo samo na osnovu onog što je neko zabilježio o njima. U članku *Spomenici osmanlijske arhitekture u Bosni i Hercegovini*, objavljenom u POF-u 1952. godine, broj 3-4, navedeno je da su te arhitektonske građevine u prošlosti služile različitim potrebama – religioznim, prosvjetnim, sanitarnim, saobraćajnim, ali da danas imaju važniju ulogu za nas kao kulturno-historijska i umjetnička značenja. (Bejtić, 1952 : 229) S tim u vezi, Alija Bejtić naglašava da zub vremena nagriza strukturu ovih građevina i da one postepeno nestaju te da ih je potrebno što prije naučno obraditi kako bi spomen o njima, i kada one nestanu, ostao. „Velika je važnost tih spomenika u formiranju naše kulture“, tvrdi Alija Bejtić. (Bejtić, 1952 : 230) U tom smislu, doprinos Alije Bejtića je veoma značajan, jer nam je sačuvao vijest o materijalnom uozbiljenu islamske kulture na ovim prostorima i time doprinio afirmaciji islamske religiozne kulture u Bosni i Hercegovini.

Džemal Ćehajić je bio profesor na Islamskom teološkom fakultetu u Sarajevu, na predmetu Tesavvuf, i ostavio je značajan dorinos na planu afirmacije muslimanske religiozne kulture u Bosni i Hercegovini. Život je posvetio nauci i produblivanju svojih spoznaja, posebno o tesavvufu. (Karić, 2004:119) Džemal Ćehajić je kod nas u Bosni i Hercegovini ostao poznat po svom djelu *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, koje je objavio Orijentalni institut 1986. godine. Bio je uposlenik i radnik na Orijentalnom institutu u Sarajevu kao arhivista (1964-1989), kada je promovisan u zvanje naučnog savjetnika. (Husić, 2015 : 42) Na Orijentalnom institutu posvetio je pažnju književnoj baštini Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima, posebno na perzijskom jeziku, kao i bošnjačkoj literaturi u kojoj dominira *islamska filozofsko-didaktička i filozofsko-lirska tematika*. (Husić, 2015 : 42) S obzirom na to da je bio uposlenik Orijentalnog instituta u Sarajevu i da se, kao naučni radnik, bavio proučavanjem posebno tesvvufa i derviških redova, smatramo da ga je značajno spomenuti u kontekstu navedene teme. Svojim naučnim pregalaštvom svakako je doprinio afirmaciji religijske kulture u Bosni i Hercegovini.

Veći broj naučnih radnika na Orijentalnom institutu završio je Gazi Husrev-begovu medresu, a potom su svoje obrazovanje nastavili na visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini ili u inostranstvu. Ovu činjenicu je veoma važno istaći, jer je ona bila odrednica i polazišna tačka u orijentaciji samog djelovanja Orijentalnog instituta. Orijentalni institut u Sarajevu razlikuje se od sličnih ustanova u našem okruženju, koji su na razne načine osporavali vrijednosti islamske kulture i civilizacije. Sarajevski Orijentalni institut promoviše islamske vrijednosti muslimana Bošnjaka na ovim prostorima i ne dozvoljava da one budu zaboravljene. Brojni naučnici u Institutu su dali veliki doprinos na tom planu. Šaćir Sikirić je, iako nije bio uposlenik Orijentalnog instituta, nezaobilazno ime kada govorimo o sarajevskoj orijentalistici. S otvaranjem Univerziteta u Sarajevu 1950. godine, mnogi islamski intelektualci počeli su predavati na njegovim katedrama kao, npr., Šaćir Sikirić na katedri za orijentalistiku. (Karić, 2004 : 69)

Sikirić je fakultet završio u Budimpešti, a na mađarskom jeziku je odbranio doktorsku tezu na temu derviških redova u Bosni i Hercegovini. Šaćir Sikirić je bio reformski opredijeljen, jer je s Muhamedom Pašićem preveo na bosanski jezik knjigu Emira Šekiba Arslana *Zašto su muslimani zaostali, a drugi napredovali*. (Karić, 2004

: 87) Ismet Bušatlić je napisao je članak o Sikiriću, za kojeg u samom naslovu kaže da je „utemeljitelj bosanskohercegovačke orijentologije“. (Bušatlić, 2014 :13) Na studijama u Budimpešti predavao mu je poznati orijentalista Ignjat Goldziher. Objavljivao je radove u POF-u , III-IV/1952-53. i V/1954-55. U *Monografiji Orijentalnog instituta u Sarajevu*, koja je izdata 2015. godine, Šaćir Sikirić se ne spominje kao njihov radnik niti saradnik, ali je, kako smo vidjeli, on dao veliki doprinos u nastanku i formiranju bosanske orijentologije.

Orijentalni institut u Sarajevu nije se bazirao na jednu oblast nego su, kako se i u pravcima njegovog djelovanja navodi, izučavana književna ostvarenja, ekonomija, historija, političke prilike itd. Riječ je o vema širokom spektru aktivnosti u naučnom djelovanju i prezentiranju bosanskohercegovačke kulture. Osnivanjem Instituta, mladi bosanski studenti sve više studiraju orijentalističke studije na raznim univerzitetima. Ovi studenti većinom afirmišu i šire spoznaju o islamskoj kulturi i civilizaciji u svijetu i kod nas, a samo mali broj njih, poput Sulejmana Grozdanića, osporava božansko porijeklo Kur'ana. (Karić, 2004:85)

Među bosanskim orijentalistima ističe se Besim Korkut, za kog akademik Enes Karić kaže da je najbolji arabist u Bošnjaka u XX stoljeću. (Karić, 2004, : 88) Uradio je izvanredan prijevod Kur'ana na bosanski jezik, koji je nakon njegove smrti izdao Orijentalni institut 1977. godine. Do tada su bila u opticaju tri prijevoda Kur'ana: prijevod na srpski jezik Miće Ljubibratića, izdat u Beogradu 1895, prijevod na bosanski jezik Džemaludina Čauševića i Muhammeda Pandže, izdat 1937. u Sarajevu, kao i prijevod Ali Rize Karabega, izdat u Mostaru 1937. Među imamima, profesorima, studentima i učenicima Korkutov prijevod Kur'ana je veoma popularan. Besim Korkut je završio teološki šerijatskopравни fakultet Univerziteta Al-Azhar u Kairu 1930. godine. U početku se najviše interesirao za historiju islamskih naroda, te je napisao udžbenik *Istorija islama*. Godine 1936. napisao je *Pregled istorije islamskih naroda*. (Husić, 2015 : 32) Doprinos Besima Korkuta u afirmaciji religijske kulture u Bosni i Hercegovini je izuzetno veliki i vjerovatno će još dugo trajati, s obzirom na popularnost prijevoda Kur'ana koji je uradio.

Nakon rahmetli Besima Korkuta, svakako treba spomenuti akademika Esada Durakovića. Od ostalih uposlenika i saradnika Instituta on se, kao i Besim Korkut, ističe po svom prijevodu Kur'ana na bosanski jezik. Akademik Esad Duraković rođen je 1948. godine u

Bugojnu. Završio je Gazi Husrev-begovu medresu 1967, a potom Filološki fakultet u Beogradu, gdje je stekao zvanje magistra i doktora nauka (magistar filoloških nauka 1976. i doktor književnih nauka 1982). Akademik Duraković je napisao veliki broj djela, a krunu njegovog prevodilačkog rada predstavljaju prijevodi: *Muallaqe – Sedam zlatnih arabljanskih oda*, Sarajevo, Sarajevo-Publishing, 2004, i *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik*, Sarajevo, Svjetlost, 2004. Sudjelovao je u projektu izdavanja *Izabranih djela* Mehmeda Handžića. Akademik Esad Duraković, diplomant Gazi Husrev-begove medrese, naučni savjetnik na Orijentalnom institutu i prevodilac Kur'ana na bosanski jezik, svojim angažmanom u naučnoj zajednici daje veliki doprinos u afirmaciji religijske kulture muslimana u Bosni i Hercegovini.

5. Biblioteka Orijentalnog instituta u Sarajevu

Orijentalni institut je imao i bogatu biblioteku. Veliki broj djela na orijentalnim jezicima predstavljao je pravi biser ove biblioteke. Brojni sidžili, rukopisi, komentari bili su na raspolaganju korisnicima u Orijentalnom institutu u Sarajevu. Saznanje o tom knjižnom blagu dobijamo na osnovu kataloga⁶ – popisa djela koja su ga nekada krasila i bila pravo bogatstvo ovog Instituta (o nekima znamo samo na osnovu Kataloga). Dokumenti i rijetka djela svjedočili su, prije svega, o postojanju bogate kulturne baštine naroda Bosne i Hercegovine. Svjedočili su o visokim kulturnim dostignućima muslimana na ovim prostorima, intelektualnoj i duhovnoj lepršavosti bošnjačkog duha i njegove ljepote. „Sva ova djela, nastajala širom svijeta od početka 11. do početka 20. stoljeća i sačuvana tokom mnogih svjetskih ratova i različitih pohara, nestala su u jednom danu, spaljena plamenom mržnje prema ovoj riznici neprocjenjivog i neponovljivog stvaralaštva.“ (Trako & Gazić, 1997 : 8) Tu su, prije svega, sidžili – dokumenti koji pokazuju i dokazuju koji narod je živio na ovim prostorima i kome je zemlja pripadala. Pored svih ostalih razloga što su agresori imali na umu kada su sistematski i planski uništavali naše kulturno blago i kontinuitet našeg pamćenja, jeste i taj da se unište dokazi o svojini nad zemljom i drugim vrstama imovine. S tim u vezi, logičan izbor su bile institucije poput Orijentalnog

6 Vidi: Salih Trako i Lejla Gazić, *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta - Lijepa književnost*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1997.

instituta u Sarajevu i Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine⁷, jer se njihovim uništenjem željelo postići uništenje dokaza našeg postojanja i pamćenja.

Orijentalni institut u Sarajevu imao je jednu od najbogatijih zbirki rukopisa na orijentalnim jezicima na Balkanu, odmah nakon Gazi Husrev-begove biblioteke. Fond Orijentalnog instituta je brojio 5.263 kodeksa manuskripata na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. (Trako & Gazić, 1997:7) Senad Čeliković u svojoj knjizi *Islamske biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878 – 2010*, koju je publicirala JU Specijalna biblioteka Behram-beg u Tuzli 2014. godine, biblioteku Orijentalnog instituta smješta u poglavlje *Ostale islamske biblioteke u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1992. godine*. (Čeliković, 2019 :147) Manuskripti su podijeljeni u dvadeset grupa, a ovdje ćemo spomenuti samo one grupe koje su nama interesantne:

- I. *Kur'an i fragmenti Kur'ana (79 rukopisnih primjeraka Kur'ana, prepisanih fragmentarno ili u cjelosti, najstariji od njih potječe iz XV vijeka, a deset od ovih rukopisa prepisani su u BiH);*
- II. *Nauka o Kur'anu (tedžvid, kiraet, tefsir – 256 rukopisa, djela o pravilnom učenju i komentarisanju Kur'ana; među ovim djelima nalaze se i dva iz XII stoljeća, a među prepisivačima ovih rukopisa nalazi se 21 domaće ime);*
- III. *Hadis (islamska tradicija – 139 rukopisa, u ovoj grupi se javlja deset domaćih prepisivača);*
- IV. *Teologija (dogmatika, apologetika, etika, eshatologija, moral, islamska načela i obaveze – od 1.258 rukopisa u ovoj grupi dosta je djela koja su napisali domaći autori);*
- V. *Pravo i obredoslovlje (osnovi prava, pravne discipline, pravna rješenja, feraiz, ratno pravo – od 1.332 djela iz ove grupe 13 je djela domaćih autora);*

7 Bibliotečki fond Orijentalnog instituta stradao je 17. maja 1992. godine (Univerzitet u Sarajevu Orijentalni institut, 2020), a NUBBiH -Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine je granatirana fosfornim granatama u noći između 25. i 26. avgusta 1992. godine. *Uništavanje NUBBiH, koje se dogodilo potkraj 20. vijeka, može se uporediti s paljenjem Aleksandrijske biblioteke ili spaljivanjem knjiga u kristalnoj noći!* (Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, 2020)

- VI. *Molitve – dove (od 180 djela ove grupe dva su djela napisali domaći autori);*
- VII. *Propovijedi (u ovoj grupi je 26 rukopisa, a dva od njih su djela domaćih autora);*
- VIII. *Mistika (sufizam – u ovoj grupi su dva djela domaćih autora, a ukupni broj djela u ovoj grupi je 227). (Čeliković, 2014 :148-149)*

Ostale grupe su filozofija, enciklopedija, okultizam, geografija, historija, politika, lingvistika, lijepa književnost, epistolografija, muzika i medžmue.⁸

U drugoj knjizi *Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1975-2010*, Čeliković piše o biblioteci Orijentalnog instituta u poglavlju *Specijalne biblioteke u Bosni i Hercegovini*. I u ovoj knjizi, kao što to spominju i Lejla Gazić i Salih Trako, govori se o 5623 manuskripta na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. (Čeliković, 2019 : 448) U podnožnoj fusnoti br. 552 navedenog djela navedeno je da je kompletan fond Orijentalnog instituta progutala vatra, jer je objekat gađan fosfornim granatama. U gubitak se računa još i 200.000 dokumenata iz otomanskog perioda, primarno izvornog materijala iz historije zemlje, kolekcija od preko 100 katastarskih registara koji svjedoče o posjedovanju zemlje i strukturi populacije Bosne iz 16. stoljeća. (Čeliković, 2019 : 448) Autor navodi da je biblioteka Orijentalnog instituta nakon rata uspjela prikupiti niz respektabilnih časopisa i značajnih izdanja domaćih i stranih autora, tako da je u 2010. godini raspolagala sa 9.100 naslova iz područja historije osmanskog perioda, orijentalnih jezika i književnosti, umjetnosti i drugih naučnih područja, te oko 260 naslova domaće i strane periodike. (Čeliković, 2019 : 448)

Zbog ratnog stradanja kulturnog blaga u Bosni i Hercegovini, tj. u institucijama poput Orijentalnog instituta u Sarajevu, javlja se potreba za digitalnom pohranom kulturno-historijskog blaga Bosne i Hercegovine. O tome su pisale dr. Dželila Babović, naučni saradnik-arabista i Madžida Mašić, viši stručni saradnik-turkolog u časopisu *Bosniaca*. (Babović & Mašić, 2016 : 59-68)

8 Isto.

6. Izdavačka djelatnost Orijentalnog instituta u afirmiranju muslimanske religiozne kulture u Bosni i Hercegovini

Uloga Orijentalnog instituta u afirmiranju muslimanske religiozne kulture u Bosni i Hercegovini najviše je izražena u izdavačkoj djelatnosti ove ustanove. Naime, kroz bogat opus naučnih članaka i monografija primjećuje se širok spektar aktivnosti naučnih radnika ove ustanove u čuvanju, prezentaciji i afirmiranju religijske kulture u Bosni i Hercegovini. S obzirom na to da ova ustanova u svom nazivu nosi odrednicu „orijentalni“ i da je naša prošlost u uskoj vezi s Osmanskom Carevinom, logično je da se ova ustanova i bavi traganjem, istraživanjem i tumačenjem pronađenog i sačuvanog materijala iz tog doba. Naravno, kada kažemo izdanja, ne mislimo samo na vjersku literaturu, nego i na književnost, historiju, kulturnu baštinu... Nakon što je osnovan Orijentalni institut, navedeno je da će on imati i svoje publikacije, u kojima će svoje radove objavljivati naučni radnici ove ustanove. Prilozi za orijentalnu filologiju, Monumenta Turcica, Posebna izdanja i Ostala izdanja – predstavljaju izdavačku djelatnost Instituta.

„S puno pouzdanja očekujemo da će ovaj institut doprinijeti ispitivanju razvitka ekonomskih, društvenih i kulturnih odnosa u našim krajevima, da će u mnogim pitanjima dopuniti, a negdje i ispraviti objavljene istorijske radove i time u oblasti svoga rada postaviti našu istoriju na prave naučne osnove.“ (Hadžibegić, 1950 : 40)

6.1. Prilozi za orijentalnu filologiju

Naučni časopis *Prilozi za naučnu filologiju* počeo je izlaziti u isto vrijeme kad je osnovan i Orijentalni institut. U početku je nosio naziv *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom* i pod tim naslovom izlazio je sve do dvobroja 6-7, izdatog 1955. godine. Od tada, pa sve do danas, nosi naziv *Prilozi za orijentalnu filologiju* i do sada je izdato 67 brojeva ovog časopisa. (Husić, 2015 :170) Broj 67, koji je izdat 2018. godine, posvećen je akademiku Esadu Durakoviću, u povodu 70 godina života, kao znak zahvalnosti za doprinos radu Orijentalnog instituta u Sarajevu i razvoju bosansko-hercegovačke orijentologije. Kako bismo jednim dijelom ukazali na ulogu naučnog časopisa *Prilozi za orijentalnu filologiju* u afirmaciji religiozne kulture u Bosni i Hercegovini,

navest ćemo samo nekoliko bibliografskih podataka o objavljenim tekstovima u ovom časopisu.

Hazim Šabanović, „Dvije najstarije vakufname u Bosni“, *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, br. 2, 1952, str. 5 – 38.

Hazim Šabanović, „Natpisi na nadgrobnim spomenicima Mal-koč-bega i njegovog sina Džafer-bega“, *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, br. 2, 1952, str. 249 – 258.

Muhamed Hadžijahić, „Hamzevije u svjetlu poslanice užičkog šejha“, *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, br. 3-4, 1953, str. 215 – 227.

Alija Bejtić, „Bosanski namjesnik Mehmed-paša Kukavica i njegove zadužbine u Bosni (1752-1756. i 1757-1760)“, *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, br. 6-7, 1958, str. 77 – 114.

Omer Mušić, „Ibrahim Opijač Mostarac“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 10-11, 1961, str. 31 – 55.

Hivzija Hasandedić, „Tabačica džamija u Mostaru“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 10-11, 1961, str. 215 – 222.

Alija Nametak, „Nov prilog bosanskoj aljamiado literaturi“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 12-13, 1965, str. 237 – 247.

Džemal Ćehajić, „O jednom filozofskom traktatu šejha Abdulla-ha“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 32-33, 1984, str. 65 – 86.

Ahmed Aličić, „Četrdeset godina postojanja i rada Orijeentalnog instituta“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 41, 1991, str. 11 – 19.

Amir Ljubović, „Širenje arapsko-islamske filozofije (falsafa) u našim krajevima“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 41, 1991, str. 319 – 328.

Rešid Hafizović, „Ibn ‘Arabijeva spoznajna teorija“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 42 - 43, 1995, str. 103 – 118.

Esad Duraković, „Elementi ponavljanja u kur’anskim pričama“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 54, 2004, str. 51 – 69.

Dželila Babović, „Recepcija književno-estetskih vrijednosti Kur’ana u savremenoj bosanskohercegovačkoj književnoj kritici“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. 59, 2010, str. 59 – 74.

U periodu od 1950. do 2015. godine, u *Prilozima za orijentalnu filologiju* objavljeno je 1.360 bibliografskih jedinica, od čega su 290 studije iz oblasti historije, osmanistike i diplomatike, 212 iz naše kulturne baštine, književnosti i islamske kulture, 99 iz jezika, 47 priloga, 11 prijevoda, 30 bibliografija, 671 ocjena, osvrta i prikaza knjiga, časopisa i skupova. (Husić, 2015 : 6)

6.2. Posebna izdanja

Naučni radnici u Institutu objavljuju svoja istraživanja i u ediciji *Posebna izdanja*, u kojoj su do 2015. godine objavljene 44 monografije. Na zvaničnoj web-stranici Instituta u *Posebna izdanja* uvrštena su djela od kojih ćemo ovom prilikom spomenuti samo neka, koja su nama interesantna za ovaj rad:

Esad Duraković, ***Arapska stilistika u Bosni – Ahmed, sin Hasanov, Bošnjak o metafori***, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXIII, Sarajevo, 2000.

Salih Trako i Lejla Gazić, ***Katalog rukopisa Orijentalnog instituta – lijepa književnost***, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XX, Sarajevo, 1997.

Fehim Nametak, ***Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti***, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007.

Sabaheta Gačanin, ***Sve na Zemlji sjena je Ljepote: Ontološka poetika jednog sufijskog divana: Šejh Hatemov Divan***, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXXIV, Sarajevo, 2011.

6.3. *Monumenta turcica historiam slavorum meridionalium illustrantia*

Pored časopisa i posebnih izdanja, naučni radnici rezultate svojih istraživanja mogu objavljivati i u seriji *Monumenta Turcica Historiam Slavorum Meridionalium Illustrantia*. Specifičnost ove serije je u tome što se u njoj objavljuju izuzetno značajni historijski izvori za izučavanje prošlosti Balkana. Do 2015. godine u ovoj seriji je objavljeno 13 knjiga. U ovom radu navest ćemo samo nekoliko naslova iz kojih možemo vidjeti da se radi uglavnom o katastarskim popisima i popisu sandžaka.

1. Ahmed Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1985.
2. Urednik: Fehim Nametak, *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2000.
3. Urednik: Aladin Husić, *Sidžil Tešanjskog kadiluka: 1740-1752*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2005. (Husić, 2015 : 157)

ZAKLJUČAK

Orijentalni institut u Sarajevu predstavlja značajnu naučno-istraživačku ustanovu koja proučava našu kulturnu baštinu, opću i kulturnu historiju Bosne i jugoistočne Evrope u cjelini u doba osmanske vladavine. Naši poznati alimi i naučnici, poput Safvet-bega Bašagića, Hazima Šabanovića, Hamida Hadžibegića, Alije Bejtića i drugih dali su nemjerljiv doprinos na tom planu. U radu su predstavljani poznati i vrijedni radnici i uposlenici Orijentalnog instituta, koji su uveliko doprinijeli širenju spoznaje o kulturnoj baštini naše domovine, s posebnim osvrtom na afirmaciju religijskog kulturnog sadržaja koji se integrisao kako u stručnim radovima tako i u lijepoj književnosti i monumentalnim građevinama na ovim prostorima. S posebnom pažnjom je potrebno posmatrati prijevode Kur'ana Besima Korkuta i Esada Durakovića. Oba prijevoda Kur'ana dolaze od dobronamjernih ljudi, uposlenika i saradnika Orijentalnog instituta u Sarajevu, koji su s velikom pažnjom pristupili ovom dobrom djelu. Prijevodi Kur'ana će, nesumnjivo, duhovno napajati naš narod i uticati na kreiranje kulture življenja i svih drugih segmenata društvene stvarnosti našeg čovjeka. Bosanski orijentalizam je od samih svojih početaka bio dobronamjeran prema islamu, muslimanima i njihovoj kulturnoj baštini i naslijeđu. Promovisao je islam i muslimane u jako lijepom svjetlu, s naučnim pristupom, te je na taj način doprinio razvijanju mišljenja kod bosansko-hercegovačkih muslimana u prošlom stoljeću.

Izdanja Orijentalnog instituta su sukus naučno-istraživačkog rada uposlenika Institua, gdje su objavljivali rezultate do kojih su dolazili. Naučni pristup, kvalitetna obrada i retoričko umijeće doprinijeli su da se glas o našoj bogatoj kulturi čuje ne samo u Bosni i Hercegovini već u cijelom svijetu. Naučni časopis *Prilozi za orijentalnu filologiju* je časopis koji je referiran u online bazama podataka CEEOL u Evropi i EBSCO u Sjedinjenim Američkim Državama. (Gazić,

2010, str. 320) U *Prilozima, Posebnim izdanjima* i seriji *Monumenta Turcica* nalaze se radovi, kako smo prethodno naveli, koji promovišu i afirmišu muslimansku religioznu kulturu u Bosni i Hercegovini.

Literatura

Babović, D. D., & Mašić, M. M., Digitalna pohrana kulturnohistorijskog blaga Bosne i Hercegovine: rukopisne zbirke, (I. Ovčina, Ed.), *BOSNIACA*, 21, 2016.

Bejtić, A., Spomenici osmanlijske arhitekture u Bosni i Hercegovini, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 3-4(3-4/1952), 1952.

Bušatlić, I., Dr. Šaćir Sikirić (1893-1966), utemeljitelj moderne bosanskohercegovačke orijentologije, *Znakovi vremena*, 2014.

Čeliković, S., *Islamske biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878-2010*. Tuzla: JU Specijalna biblioteka "Behram-beg" u Tuzli, 2014.

Čeliković, S., *Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1975-2010*, Planjax komerc doo., Tešanj, 2019.

Es-Sibai, M., *Orijentalizam i orijentalisti*, Udruženje građana "Selam", Zenica, 2003.

Fakultet islamskih nauka, Retrieved from: Merhumi-profesori i saradnici Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu: http://fin.unsa.ba/wp-content/uploads/2019/02/merhumi_fin.pdf

Gazić, L., Ocjene i prikazi: PRILOZI ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU 59/2009, Sarajevo, 2010; Orijentalni institut u Sarajevu, 2010; (O. Lavić, Ed.) *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*

Hadžibegić, H., Osnivanje Orijentalnog instituta u Sarajevu, (H. Kukić, Ed.) *Glasnik VIS-a, I* (1-3), 1950.

Hafizović, R., *Islam u kulturnom identitetu Evrope*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2018.

Husić, A. (Ed.), *Orijentalni institut u Sarajevu 1950-2015*, Univerzitet u Sarajevu - Orijentalni institut, Sarajevo, 2015.

Karić, E., *Prilozi za povijest islamskog mišljenja u Bosni i Hercegovini XX stoljeća* (Vol. I), El-Kalem - izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 2004.

Lavić, O., Risala o hidžri. *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 9(15-16), decembar 1991.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine,. Retrieved from: Obilježeno 27 godina od razaranja Vijećnice: <https://www.nub.ba/aktuelnosti/novosti/vijesti/item/496-nub-bih-obiljezio-27-godisnjicu-paljenja-zgrade-vijecnice> (10. 1. 2020)

Šabanović, H., *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973.

Trako, S., & Gazić, L., *KATALOG RUKOPISA ORIJENTALNOG INSTITUTA - LIJEPA KNJIŽEVNOST* (F. Nametak, Ed.), Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1997.

UNIVERZITET U SARAJEVU - ORIJENTALNI INSTITUT, Retrieved from: O nama: <http://www.ois.unsa.ba/index.php/bs/digitalna-platforma/rukopisi-na-orijentalnim-jezicima> (9.7. 2019)

Univerzitet u Sarajevu - Orijentalni institut, Retrieved from: Biblioteka: <http://www.ois.unsa.ba/index.php/bs/o-nama/biblioteka> (10. 1. 2020)